

Mened såsom lagstiftningsproblem.

Några synpunkter.

Av Professor IVAR AGGE.

Som bekant pågå i Sverige sedan lång tid tillbaka omfattande förberedelser till reformer såväl av vår processordning som av vår strafflagstiftning. Ett lagstiftningsproblem som möter på båda dessa områden och vars lösning på vissa punkter kräver ett samordnande av processrättsliga och straffrättsliga strävanden gäller menedsbrottet. Efterföljande anmärkningar avse icke att genomföra ett dylikt samordnande eller att ens summariskt behandla de spörsmål, som de lege ferenda möta vid behandlingen av menedsbrottet, utan endast att fästa uppmärksamheten på några mera intressanta straffrättsliga frågor på förevarande område med utgångspunkt från ett försök att bestämma menedsbrottens natur och ställning i det straffrättsliga systemet.

Menedsbrottet utgör en speciell art av den i moderna strafflagar stundom förekommande brottstypen falsk förklaring inför offentlig myndighet. En grundläggande fråga de lege ferenda är den; huru vidsträckt menedsgruppen lämpligen bör göras, d. v. s. vilka förklaringar som äga en sådan karaktär och betydelse, att de böra omgärdas med tämligen stränga straffbestämmelser och erhålla den i allmänna föreställningssättet diffamerande karaktär, vilken sedan gammalt utmärkt menedsbrotten. Några mera djupgående principiella olikheter mellan mened och övriga former av falsk förklaring torde icke kunna påvisas, därest

vi bortse från det speciellt religiösa moment som sedan gammalt givit edgången dess prägel och för äldre straffrättslig uppfattning kommit menedsbrottet att framstå som ett brott främst mot religionens helgd. För att kunna besvara den uppställda frågan måste alltså klarhet först sökas angående själva naturen hos brottet falsk förklaring.

Det moderna samhällslivet förutsätter på otaliga punkter att medborgarna lojalt lämna sin medverkan åt statliga myndigheter och andra offentliga organ för att dessa skola kunna genomföra sina olikartade uppgifter. Denna medverkan är av varierande beskaffenhet, både ifråga om det intrång den medför i den enskildes privatliv och i avseende å den grad av tvång, varmed den enskildes rättsplikt effektueras från det allmännas sida. Repressiva sanktioner i form av straffhot användas endast i begränsad omfattning. Avgörande för lagstiftaren torde härvid vara dels vikten av den offentliga funktion, vid vars utövande den enskilde har att medverka, dels nödvändigheten av att just en viss person medverkar — måhända kan hans prestation icke ersättas av någon annans — dels slutligen under vilka omständigheter och på vilket sätt vederbörande åsidosätter den honom ålagda skyldigheten. Sistberörda synpunkter, vilka måhända äro de betydelsefullaste just för de egentliga menedsbrotten, innebära bl. a. att lagstiftaren måste observera, att medborgarens ifrågavarande illojalitet kan utöva skadliga verkningar på andra samhällsintressen än just den statsfunktion som han in concreto saboterar. Å andra sidan måste vid bedömandet av den pliktstridiga handlingens typ beaktas, att den enskildes intresse att undandraga sig medverkan till den offentliga funktionens genomförande kan vara av sådan art, att lagstiftaren har starkare skäl att skydda detta intresse än att till varje pris framtvunga rättspliktens fullgörande.

Vid en närmare granskning av de handlingssätt, som utgöra ett brytande av den rättsplikt av ovan angivna slag, vilken samhället i regel ålägger sina medlemmar, framträ-

der en markerad skillnad mellan en ren underlåtenhet att på föreskrivet sätt medverka till statsfunktionens behöriga genomförande och en falsk förklaring i detta uttrycks mera vidsträckt mening. I det förra fallet innebär det rättsstridiga handlandet endast en kränkning av den berörda statsfunktionens ostörda gång in concreto eller — om underlåtenhet eller tredska hos medborgarna att fylla den åvilande skyldigheten skulle bli mera utbredd — ett äventyrande in abstracto av statsfunktionen ifråga. Brott av denna typ äro sålunda att anse som riktade mot statens omedelbara intressen.

Med den senare av ovan berörda brottstyper — den falska förklaringen inför offentlig myndighet — förhåller det sig i viss mån annorlunda. Genom att en osann eller på ett missledande sätt ofullständig förklaring avgives skadas icke blott statsfunktionen in concreto utan sättes också den allmänna tilliten till avgivna förklaringar i rättslivet i fara; det blir icke möjligt att med någon större säkerhet bygga rättsliga och praktiska avgöranden på utsagor och förklaringar ens om dessa avgivits i högtidlig form. Vad särskilt domstolarnas verksamhet beträffar löper man dessutom risken att deras domslut komme att vila på felaktiga premisser och medföra kränkningar av enskild rätt och säkerhet. Med det anförda har naturligtvis icke påståtts, att strafflagarnas kriminalisering av skilda former av falsk förklaring skulle vara den avgörande faktorn för motverkande av den upplösning av den allmänna tilliten som nu antytts. Avsikten har blott varit att peka på de samhällsintressen som ligga bakom lagstiftarens försök att under straffhot inskräpa medborgarnas sanningsplikt gentemot offentlig myndighet vid dennas utövande av vissa närmare angivna statsfunktioner. Dessa skyddsintressen uppbäras av samhällsmedlemmarna i gemen och brottet falsk förklaring — däri inbegripet egentlig mened — kan sägas vara riktade såväl mot statens tidigare skildrade direkta intresse av de offentliga funktionernas gilla gång som mot

sist berörda allmänna intresse, vilket kan betecknas med termen *publica fides*.

Den nu utvecklade motsättningen mellan rena underlåtenhetsbrott i avseende å medborgarnas medverkan vid vissa offentliga funktioner och falsk förklaring inför myndighet äger icke allenast doktrinärt intresse utan giver på många punkter den nödvändiga utgångspunkten för en riktig analys och legislativ behandling av de skilda typerna av brottet falsk förklaring. Till en början kunna de framlagda synpunkterna användas vid ett försök att komma tillrätta med den ofullständiga förklaringens straffrättsliga klassificering. Om vi bortse från de culpöst ofullständiga förklaringarna, är det visserligen tydligt, att en medborgares avsiktliga förtigande av upplysningar, som han förstår bort lämnas till myndigheten, är en handling ägnad att skada eller förrycka statsfunktionens rätta förlopp. I viss mån synes en kriminalisering av dylika handlingssätt mera nödvändig än när det gäller ren underlåtenhet att avgiva den föreskrivna förklaringen. I sistberörda fall äga nämligen processuella eller förvaltningsrättsliga (indirekta) tvångsmedel av exekutiv karaktär större effekt än i det förstnämnda, i det den avsiktligt ofullständiga utsagan ofta är ägnad avlänska myndighetens uppmärksamhet från det som felas i de lämnade uppgifterna och möjliggöra för den brottslige att oförmärkt undandraga sig fullgörandet av hela sin medborgerliga skyldighet i det relevanta avseendet. Denna karaktär hos den uppsåtligt ofullständiga förklaringen ställer som regel denna i nivå med den positivt osanna förklaringen under villkor att förklaringen är sådan, att densamma är ägnad ingiva myndigheten föreställningen att den är fullständig, och att den brottslige ägt uppsåt att väcka en sådan falsk föreställning. Är läget det nu angivna innefattar brottet uppenbarligen jämväl ett angrepp mot *publica fides* i ovan angivna mening och blott i avseende å graden av straffbarhet bör lagen göra någon skillnad mellan en dylik ofullständig och en falsk förklaring.

Vi övergå till ett försök att inom den så bestämda gruppen falsk förklaring avskilja de grövre gärningstyper, vilka intaga en särställning och såsom psykologiskt sett ousäkliga äro förtjänta av en strängare repression än andra fall av falska uppgifters lämnande till offentlig myndighet. Även om det måste medgivas att samspelet av olika omständigheter härvidlag åstadkomma en serie brott vilka representera olika grader av asocialitet hos gärningsmannen, torde det likväl vara av värde att anlägga de ovan utvecklade synpunkterna om brottets s. k. skyddsobjekt på hela spörsmålet. Den falska förklaringen blir till sin typ desto farligare, ju nödvändigare den enskildes lojala medverkan är för att respektive statsfunktion över huvud skall kunna genomföras. I vissa fall kan man begränsa sig till att straffa blott då denna funktion och dess resultat verkligen skadats eller satts i fara och den falska förklaringen får en underordnad betydelse blott som en modalitet vid denna rättskränkings företagande. Det sagda kan illustreras med en mångfald exempel från näringsrättens och skattelagstiftningens område, där en falsk uppgift eller deklaration främst betraktas ur synpunkten av ett angrepp på det ekonomiska eller fiskaliska intresse som de materiella rättsreglerna avse. I andra fall åter har den offentliga funktionen och medborgarens medverkan syns lagstiftaren så viktig, att redan framkallandet av en abstrakt fara för dess behöriga utövande och resultat belägges med straff. Själva medlet för denna faras förverkligande, d. v. s. den falska förklaringen, träder då i förgrunden såsom corpus delicti och dess nyttjande utgör i princip det brottsliga, oavsett om förklaringens oriktighet spelat någon roll för statsfunktionens resultat i det konkreta fallet. De flesta länders strafflagar behandla det egentliga menedsbrottet på ett sätt som låter sig väl förena med de sist anförda synpunkterna. Skälen härför äro dels av historisk art, dels att finna i sakens egen natur. Särskilt när det gäller falsk utsaga av vittne och part i rättegång inför domstol har vittnesbevisets och

partsedens dominerande ställning i äldre processväsen — särskilt i germansk rätt — föranlett den inställningen hos strafflagstiftaren, att processinstitutionernas värde i betydlig mån berodde på en kraftig repression mot mened av part och vittne. Denna tankegång äger givetvis alljämt sitt berättigande, men nyare tiders rön föranleda en större återhållsamhet vid uppskattningen av det materiella värdet av muntliga utsagor från vittnens eller parterers sida. Vi peka här endast å ena sidan på vittnespsykologiens undersökningar angående iakttagandets, minnets och reproduktionens felkällor och å andra sidan på det beklagliga faktum att menedsbrotten, trots lagens stränga straff, äga en betydande frekvens, beroende bl. a. på svårigheterna att lagligen övertyga menedaren om hans brott.

Det nu sagda betyder naturligen icke att strafflagstiftaren skulle avstå från en sträng kriminalisering av vissa falska utsagor på grund av deras abstrakta farlighet, men det är tydligt att svårigheter uppstå att rätt bestämma de fall, i vilka förklaringen kan sägas hava den synnerliga vikt att en dylik kriminalisering synes försvarlig. I viss mån är denna fråga av icke-straffrättslig art. Vad angår utsagor i rättegång, blir det sålunda i huvudsak processlagstiftarens uppgift att bedöma i vilka fall part eller tredje man såsom upplysningsperson skäligen och lämpligen bör belastas med en absolut sanningsplikt, ställd under sträng straffsanktion. Vi förbise visserligen icke den växelverkan som råder mellan straffansvarets förefintlighet i fall av falsk utsaga och det praktiska värdet av att bygga processrättens bevissystem på en dylik sanningsplikt, men det måste dock närmast betraktas som en tillämpning av processuella maximer, t. ex. den fria bevisprövningens idé och förhandlingsprincipen, att gränserna för nämnda sanningsplikt och kriminaliseringen av falsk utsaga drages på det ena eller andra sättet.

Det är emellertid tydligt att inom den relativt vida grupp av falska förklaringar, som ur nu antydda processuella

eller förvaltningsrättsliga synpunkter böra kriminaliseras, endast få typer av brott äro av så allvarlig karaktär, att de i en reformerad lagstiftning kunna anses förtjänta av den stränga behandling, som sedan gammalt kommit meneden till del. För att erhålla en fast gräns kring denna brottsgrupp och i allmänhetens medvetande inskräpa den stora vikten av de förklaringar, som här omgärdas med straffskydd, bör strafflagstiftaren taga fasta på formens solennitet såsom något säreget för de egentliga menedsbrotten. Då rättegångsordningar och lagar om förfarandet inför vissa administrativa myndigheter i skilda länder uppställa mer eller mindre religiöst färgade formulär för högtidlig sanningsförsäkran från parter eller upplysningspersoners sida, sker detta bl. a. för att markera dylika utsagors rättsliga särställning men också för att man psykologiskt sett skall bibringa vederbörande känslan av hans särskilda moraliska ansvar för sina yttranden i den förevarande situationen. En falsk förklaring som tager formen av ett brytande av en högtidlig sanningsförsäkran måste i allmänna medvetandet — av flera skäl — te sig särdeles straffvärd. Att man icke kan lita på människors höglidligt givna löfte medför osäkerhet och misstro i allt rättsligt umgänge mellan medborgarna. Brottet får en dubbel angreppsriktning dels mot respektive statsfunktions ostörda genomförande, dels — och i högre grad än andra falska förklaringar — mot den publica fides som bör anknytas till och faktiskt är knuten till förklaringar av nu angiven karaktär. Man kan sålunda stanna vid den åsikten, att publica-fides-synpunkten på ett speciellt sätt dominerar vid falsk förklaring, angiven i solenna former, och att därför avskiljandet av dessa förklaringar till en särskild grupp i straffrättsligt avseende är väl motiverat och giver en god möjlighet för brottssystematiken på den falska förklarings område.

Den nu hävdade uppfattningen om menedsbrottens juridiska natur synes också äga betydelse vid lösningen av

den i doktrinen stundom debatterade frågan huru det centrala objektiva brottsrekvisitet vid mened bör förstås och vilken ståndpunkt lagstiftningen bör intaga i detta avseende, d v. s. innebörden av att utsagan eller förklaringen skall vara falsk för att densamma skall vara brottslig såsom mened. I svensk rätt uppfattas lagens nämnda uttryck i allmänhet såsom liktydigt med ett krav på att det påstående om ett faktum som göres av part, vittne etc. skall visas vara objektivt sett osannt. Mot detta objektiva rekvisit svarar på den subjektiva sidan en insikt om påståendets osanning. Culpös mened straffas icke enligt svensk rätt, varför ett än så ousäktligt, grovt vårdslöst misstag om det faktum utsagan avser räddar den avhörde från menedsansvar. Många praktiska skäl tala mot denna ståndpunkt. Den moderna vittnespsykologien visar oss huru många brister som vidlåda den mänskliga iakttagelseförmågan, minnet och reproduktionskonsten även beträffande ganska markanta yttre förhållanden och händelser. Att verkligen fastställa vad som skett — särskilt om factum probandum ligger längre tillbaka i tiden — är mången gång ogörligt, och menedaren kan mycket ofta med framgång förskansa sig bakom påståendet, att osanningen i hans påståenden icke fullt bevisats från åklagarsidan eller — om detta dock anses vara fallet — att han i varje fall saknat klar insikt om detta förhållande på grund av svikande minne.

Då det nu gäller att vid en reform av rättsreglerna om falsk förklaring söka fylla denna påtagliga lucka i menedsbrottens rad kan man välja den utvägen att belägga icke blott alla former av dolös mened utan jämväl culpös mened med ett mer eller mindre lindrigt straff. Efter den danska strafflagens mönster torde man härvid böra begränsa sig till fall av grov oaktsamhet vid avgivande av utsaga som eljest är ställd under menedsansvar. De ovan antydda förhållandena vid iakttagandet och återgivandet av fakta motivera dock försiktighet vid straffansva-

rets utsträckande till de culpösa fallen, ja rent av deras ställande utanför menedsbrottens krets.

Hellre än att beträda denna osäkra väg bör dock lagstiftaren söka sig fram till en annan konstruktion med förbigående av den ur bevissynpunkt besvärliga frågan om den objektiva oriktigheten hos den avgivna förklaringen. Det straffvärda i de egentliga menedsbrotten ligger på den inre sidan: i gärningsmannens bristande uppfattning av sitt ansvar såsom medborgare och medarbetare i samhällets arbete för den bestående rättsordningens upprätthållande. Denna hans illojala hållning innebär en abstrakt fara för rättsordningen genom att undergräva tilliten till högtidligen inför myndighet avgivna förklaringar och därmed till medborgarnas redlighet över huvud. Brottsskrivningen bör alltså avfattas så, att den dolösa meneden kommer att bestå i en subjektivt oriktig förklaring. Utformas denna princip på ett riktigt sätt, bortfalla åtskilliga besvärliga tillämpningsfrågor och vinnes en väl avpassad begränsning av det straffbara området för de egentliga menedsbrotten. Med några korta antydningar skall denna tanke närmare utvecklas.

Omtvistad är i doktrinen den rätta bedömningen av den s. k. rent subjektiva meneden, ett begrepp varmed man åsyftar den situation som föreligger då en person i sin förklaring avser att lämna felaktiga uppgifter för att därmed vilseleda myndigheten men i själva verket avgiver en objektivt riktig utsaga. Den omständigheten, att en brottslig vilja förelåg, ehuru någon konkret fara för den offentliga funktionens rätta resultat icke i regel var för handen, förmenas stundom vara tillräckligt skäl för menedsstraff, stundom icke. Argumenten för och emot kriminalisering äro i huvudsak desamma som pläga anföras vid diskussionen om de s. k. otjänliga försökens straffvärdhet. Uppfattas det centrala brottsrekvisitet däremot på ovan angivet sätt, alltså som en utsaga vilken icke överensstämmer med avgivarens egen insikt om vad som är sant, bliva alltid

de straffvärda fallen av subjektiv mened kriminaliserade. Gärningsmannen har framkallat den fara för publica fides som ligger däri att man icke kan lita på den redliga avsikten ens med högtidligt bekräftade utsagor inför myndighet. Generalpreventivt äger det sin stora betydelse att taga fasta på själva opålitligheten såsom det ur allmänhetens synvinkel typiska för menedaren och att icke låta honom undgå straff, blott därför att utredning om den lämnade uppgiftens objektiva osanning icke kan presteras. Man kan häremot icke invända att bevisning dock måste förebringas om att menedaren talat mot sin egen övertygelse; en dylik bevisning är ju med en objektiv uppfattning om menedens väsen nödvändig att föra jämte bevisningen om utsagans objektiva falskhet.

Den hävdade uppfattningen om menedens natur möjliggör också en smidig behandling av alla olika fall, där utsagan erhållit ett annat innehåll eller en annan formulering än ett kategoriskt påstående om ett historiskt faktum. I den mån värdeomdömen, sakkunniges uttalande om erfarenhetssatser etc. avgivas under menedsansvar råder den allra största svårighet att fixera menedsbrottets corpus delicti, om man icke hyllar uppfattningen, att det straffbara består i ett uttalande mot egen övertygelse.

Slutligen må pekas på det fall då ett vittne bestämt påstår ett faktum, varom han i själva verket är osäker. Om utsagan sedermera befinnes vara oriktig, lär vittnet som regel icke kunna fällas till ansvar med mindre det bevisas att han kände till påståendets oriktighet. Anses fallet straffvärt, måste eljest en dolus eventualis konstrueras fram, därest lagen icke slagit in på den riskabla vägen med straff för culpös mened. Med den subjektiva uppfattningen av menedens natur löser sig detta problem betydligt enklare; det är farligt för bevismedlens helgd och anseende att yttra sig med bestämdhet ehuru man vet att ens minnesbild eller uppfattning av ett förhållande är osäker. Sker detta uppsåttligt, äro brottets kännetecken uppfyllda.

För att emellertid icke den subjektiva uppfattningen om menedens väsen skall leda så långt, att kontakt förloras med det gängse kravet på all grövre brottslighet att brottet *in concreto* innebär ett kränkande eller äventyrande av något samhällsintresse, torde man böra uppställa som villkor att den subjektivt oriktiga utsagan avser något faktum av rättslig relevans i målet och att menedaren insett detta. Denna begränsning uppfyller det krav på *aperta nocendi* vilket plägar uppställas beträffande brott mot bevismedlens helgd. Därmed åstadkommes en lämpligare avgränsning av menedens område än genom kravet på att den falska utsagan varit ägnat missleda myndigheten, en bestämmelse som icke får anses väsentlig för menedsbrottet annat än om statsfunktionens ostörda gång *in concreto* betraktas som det huvudsakliga skyddsintresset.
